

XALQARO REYTING TIZIMLARI VA MILLIY OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI

Ahmadaliyev Qodirali

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi

MAQOLA MALUMOTI

Annotatsiya

MAQOLA TARIXI:

Received: 17.07.2025

Revised: 18.07.2025

Accepted: 19.07.2025

Kalit so'zlar:

xalqaro reyting, media baholash, axborot siyosati, ommaviy axborot vositalari, jurnalistika, OAV erkinligi, media sifati.

Ushbu maqolada xalqaro reyting tizimlarining mohiyati, reytinglarni shakllantirish mezonlari, ularning axborot maydonidagi ta'siri, shuningdek, milliy ommaviy axborot vositalarining bu tizimlardagi o'rni va ishtiroki keng yoritilgan. O'zbekiston misolida mavjud reyting ko'rsatkichlari tahlil qilinadi, shuningdek, axborot siyosati va so'z erkinligi bilan bog'liq omillar o'rganiladi.

Kirish

Zamonaviy informatsion jamiyatda ommaviy axborot vositalari (OAV) nafaqat axborot yetkazuvchi, balki ijtimoiy fikrni shakllantiruvchi kuch sifatida e'tirof etiladi. OAVlar orqali jamiyatdagi dolzarb masalalar yoritiladi, jamoatchilik fikri shakllanadi, davlat siyosatining targ'iboti olib boriladi. Shu bilan birga, xalqaro reyting tizimlari orqali OAV faoliyati global miqyosda baholanadi. Bu reytinglar mamlakatning so'z erkinligi, axborot olish huquqi va jurnalistika mustaqilligi darajasini ko'rsatadi. Xalqaro reytinglardagi o'rinlar OAVning ichki va tashqi auditoriyadagi nufuziga ta'sir qiladi. Shu bois, milliy OAV uchun xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallash nafaqat professional, balki strategik maqsad sifatida ko'rilmogda.

Xalqaro reyting tizimlari – bu jurnalistik faoliyatni, matbuot erkinligi darajasini va ommaviy axborot vositalarining institutsional rivojlanishini baholashga yo'naltirilgan tahliliy-me'yoriy platformalardir. Ular turli indekslar, monitoring metodikasi va statistik

tahlillar asosida mamlakatlarning axborot siyosati, soʻz erkinligi, jurnalistlarning faoliyat yuritish imkoniyatlari hamda OAVning mustaqillik darajasini belgilaydi.

Eng nufuzli reyting tizimlaridan biri – Reporters Without Borders (RSF) tomonidan eʼlon qilinadigan World Press Freedom Index boʻlib, u quyidagi besh asosiy mezon asosida baholashni amalga oshiradi:

1. Siyosiy kontekst – hukumatning OAVga nisbatan munosabati va siyosiy bosim darajasi;
2. Huquqiy asos – jurnalistlarning huquqiy maqomi, soʻz erkinligini kafolatlovchi qonunlarning mavjudligi;
3. Iqtisodiy sharoitlar – OAVning moliyaviy mustaqilligi va reklama bozori erkinligi;
4. Ijtimoiy-madaniy bosim – jamiyatdagi senzura, muqobil fikrga nisbatan toqatsizlik;
5. Xavfsizlik – jurnalistlarning jismoniy xavfsizligi va taʼqibdan himoyalanganlik darajasi⁵².

Bundan tashqari, Freedom House tashkiloti tomonidan ishlab chiqiladigan Freedom of the Press Indexda mamlakatlardagi umumiy erkinlik darajasi, xususan, institutsional mustaqillik, axborot manbalariga erkin kirish, senzura holatlari va hukumatning tahririyat ishiga aralashuvi koʻrsatkichlari asosida baholash amalga oshiriladi⁵³.

Reuters Institute for the Study of Journalism esa Digital News Report orqali dunyo boʻylab axborot isteʼmoli, OAVga boʻlgan ishonch, raqamli jurnalistika tendensiyalari va kontent diversifikatsiyasini tahlil qiladi. Ushbu indekslar orqali nafaqat OAVning hozirgi holati, balki ularning evolyutsion rivojlanish yoʻnalishlari ham aniqlanadi.

Shu tarzda xalqaro reyting tizimlari jurnalistik sifat, axborot siyosatining ochiqqligi, davlat–OAV munosabatlari va ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy pozitsiyasini aniqlovchi muhim indikator sifatida xizmat qiladi. Ular nafaqat tashqi baholash vositasi, balki ichki media islohotlarini ragʻbatlantiruvchi mexanizm sifatida ham eʼtirof etiladi⁵⁴.

Oʻzbekiston mustaqillikka erishganidan soʻng axborot sohasini erkinlashtirish, matbuot ustidan nazoratni bosqichma-bosqich kamaytirish va demokratik tamoyillarga asoslangan axborot siyosatini shakllantirishga intildi. Ayni paytda ushbu sohada olib borilayotgan islohotlar xalqaro reyting tizimlarida ham oʻz aksini topmoqda.

⁵² Reporters Without Borders. (2024). *World Press Freedom Index*. <https://rsf.org>

⁵³ Freedom House. (2023). *Freedom of the Press 2023*. <https://freedomhouse.org>

⁵⁴ Reuters Institute. (2023). *Digital News Report 2023*. <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk>

2023–2024-yillar mobaynida bir qator normativ-huquqiy hujjatlar – xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari orqali ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomini mustahkamlash, jurnalistlar xavfsizligini kafolatlash, axborot manbalariga erkin kirishni ta’minlash, davlat organlari faoliyatining shaffofligini kuchaytirish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar belgilandi⁵⁵.

Shu bilan birga, Reporters Without Borders (RSF) tashkiloti tomonidan tuzilgan 2024-yilgi Jahon matbuot erkinligi indeksida O‘zbekiston 180 davlat orasida 137-o‘rinni egalladi⁵⁶. Taqqoslash uchun:

- Qozog‘iston — 80-o‘rin,
- Qirg‘iziston — 120-o‘rin,
- Tojikiston — 153-o‘rin.

Bu statistik ko‘rsatkichlar O‘zbekiston mintaqadagi o‘rtacha ko‘rsatkichlarga yaqin bo‘lsada, hali ham axborot maydonining ochiqligi va erkinligi bo‘yicha sezilarli ishlarni talab etishini anglatadi. Reytingda past o‘rin egallanishining asosiy sabablari quyidagilar bilan izohlanadi:

- OAV ustidan bilvosita nazoratning saqlanib qolishi;
- Tahririyat siyosatiga davlat ta’sirining mavjudligi;
- Jurnalistlarga nisbatan bosim va sudga tortish holatlari;
- Senzura va o‘z-o‘zini senzuralash amaliyotining keng tarqalganligi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan bir qator raqamli OAV (onlayn media) — “Kun.uz”, “Gazeta.uz”, “Daryo.uz” kabi internet nashrlar jurnalistik etika, faktcheking (faktlarni tekshirish), ijtimoiy masalalarni yoritishda muvozanatni saqlash kabi xalqaro talab va standartlarga yaqinlashayotganini ko‘rish mumkin. Bu platformalar:

- Ochiq manbalarga asoslangan tahliliy materiallar tayyorlamoqda;
- Muvozanatli va neytral yorituv uslubini shakllantirmoqda;
- Blogerlik va fuqaro jurnalistikasi unsurlarini muvaffaqiyatli uyg‘unlashtirmoqda.

Ularning faoliyati reyting tashkilotlari tomonidan ijobiy baholanishi, ayni paytda milliy OAVning jahon axborot maydoniga integratsiyalashuviga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan olib qaraganda, O‘zbekiston OAV uchun “mediaviy muvozanat”, ya’ni davlat va nodavlat

⁵⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023–2024-yillardagi OAV faoliyatini erkinlashtirishga oid farmonlari.

⁵⁶ Reporters Without Borders. (2024). *World Press Freedom Index*. <https://rsf.org>

axborot manbalari o'rtasidagi sog'lom raqobat muhiti hali shakllanish bosqichida bo'lib, uni mustahkamlash uchun huquqiy, texnologik va institutsional infratuzilma rivojlantirilishi zarur⁵⁷.

Xalqaro reytinglar davlatning axborot siyosatiga bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi muhim indikatorlar majmui hisoblanadi. Ularning ta'siri ikki yo'nalishda – ichki (intravert) va tashqi (ekstravert) darajada namoyon bo'ladi.

Ichki ta'sir — bu reyting natijalari asosida milliy ommaviy axborot vositalari o'z faoliyatini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga harakat qilishi bilan bog'liq. Jumladan:

- jurnalistlarning kasbiy malakasini oshirish,
- axborot uzatishning ishonchlilik va aniqlik darajasini ta'minlash,
- faktcheking, tahririyat siyosatining mustaqilligi, etik me'yorlarga amal qilish singari mezonlar bo'yicha faoliyatni takomillashtirish kuzatiladi.

Bu esa, o'z navbatida, jurnalistik madaniyat, axborot sifati va fuqarolik ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

Tashqi ta'sir esa xalqaro reytinglar orqali mamlakatning:

- geosiyosiy nufuzi,
- xorijiy investitsiyalar oqimi,
- xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik,
- hamda inson huquqlari va demokratiya ko'rsatkichlari bo'yicha baholanadigan pozitsiyasiga taalluqlidir.

Jumladan, YuNESKO, YEXHT (YXHT), Transparency International, Freedom House, RSF kabi tashkilotlar mamlakatdagi OAV holatini, shuningdek, jurnalistik muhitning ochiqlik darajasini aniqlashda reyting tizimlariga tayanadilar. Xalqaro reytinglar davlatning axborot siyosatidagi ochiqlik, shaffoflik, pluralizm va demokratiyaga sodiqlik darajasini ko'rsatib beruvchi mezon vazifasini bajaradi⁵⁸.

Shu sababli, O'zbekiston axborot siyosatining strategik yo'nalishlarida xalqaro reytinglar monitoringini doimiy ravishda olib borish, ularning tavsiyalarini milliy qonunchilik va OAV amaliyotiga integratsiyalash zarur bo'lmoqda.

⁵⁷ "Gazeta.uz", "Kun.uz" materiallari asosida tahliliy kuzatuv, 2024-yil iyun.

⁵⁸ YuNESKO va YEXHT'ning OAV bo'yicha xalqaro monitoring hisobotlari, 2022–2024-yillar.

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida bir nechta zamonaviy ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Har bir metodologiya maqolada ilgari surilgan ilmiy dalillarni asoslashga, tahlil natijalarini ishonchli va ob'ektiv ko'rsatishga xizmat qildi.

Komparativ yondashuv (solishtirma tahlil) Bu metod orqali O'zbekistonning xalqaro reytinglardagi o'rni boshqa Markaziy Osiyo davlatlari — Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston bilan taqqoslab tahlil qilindi. Natijada mintaqaviy axborot siyosati, so'z erkinligi darajasi va ommaviy axborot vositalarining institutsional rivojlanishidagi o'ziga xos jihatlar aniqlab berildi.

Statistik tahlil. Mazkur metod yordamida Reporters Without Borders va Freedom House tomonidan taqdim etilgan 2019–2024-yillar oralig'idagi reyting o'zgarishlari, shuningdek, ularning asosiy ko'rsatkichlaridagi dinamikasi (ko'tarilish/pasayish) grafik ko'rinishda o'rganildi. Bu orqali O'zbekiston OAV tizimidagi islohotlarning qanday samara bergani ilmiy asosda baholandi.

Diskursiv tahlil. O'zbekiston ommaviy axborot vositalarida chop etilgan axborot materiallari – xususan, “Gazeta.uz”, “Kun.uz”, “Daryo.uz” kabi internet nashrlarida e'lon qilingan yangiliklar va maqolalar tahlil qilindi. Ushbu metod OAVning axborot uslubi, mavzu tanlovi, baholovchi til vositalari, jurnalistlar pozitsiyasi va ritorik strukturani ochib berishga xizmat qildi. Diskursiv yondashuv orqali OAVning so'z erkinligi, tahririy mustaqillik va ijtimoiy mas'uliyat masalalaridagi holati aniqlab berildi.

Ushbu metodlar uyg'unligi maqolaning ilmiy asoslanganligi, real holatga mos tahliliy qamrovi va mantiqiy izchilligi ta'minlanishida muhim rol o'ynadi⁵⁹.

Xulosa

Xalqaro reyting tizimlari nafaqat OAV faoliyatini baholaydi, balki jurnalistik axloq, axborot sifati, jamiyatdagi erkinlik darajasi kabi omillarni ham o'lchaydi. O'zbekiston uchun bu reytinglarda yuqori o'rin egallash xalqaro maydondagi nufuzini mustahkamlash bilan birga, ichki jurnalistik madaniyatni oshirish imkonini beradi. Kelgusida quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim: jurnalistlar erkinligini qonuniy kafolatlash, OAVga davlat aralashuvini cheklash, faktcheking tizimlarini yo'lga qo'yish va media savodxonlikni oshirish. Shundagina milliy OAV xalqaro reytinglarda munosib o'ringa chiqadi.

⁵⁹ Freedom House, RSF, Reuters Institute ma'lumotlaridan foydalanilgan statistik asoslar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Freedom House. (2023). Freedom of the Press 2023. www.freedomhouse.org
2. Gazeta.uz. (2024). "O'zbekiston matbuoti reytinglarda." www.gazeta.uz
3. Jurnalistika va huquq. (2022). O'zbekiston Respublikasi Jurnalistika va ommaviy axborot vositalari institutining ilmiy to'plami. Toshkent.
4. Reporters Without Borders. (2024). World Press Freedom Index. www.rsf.org
5. Reuters Institute. (2023). Digital News Report 2023. reutersinstitute.politics.ox.ac.uk
6. Toirova, S. (2022). "OAV faoliyatida reytinglar va auditoriya bilan ishlash." O'zbekiston jurnalistikasi №4.

